הלחצים לקיצור משך הדיון המשפטי והשפעתם על מהותו של ההליך הפלילי

פרופ׳ קנת מן[1]

מבוא

אני שמח מאוד לכתוב רשימתי זו לכבוד הגיליון ה-200 של ירחון הסניגור. בשנת 1997 כאשר פעלנו להוציא לאור את הגיליונות הראשונים של הירחון, כוונתנו הייתה לסייע להתמקצעותם של עורכי דין המייצגים בהליכים פליליים. ברור היה לנו שהנגישות להתפתחויות האחרונות בפסיקה, חקיקה, הצעות חקיקה והנחיות מינהליות, הנה חיונית למתן ייצוג נאות. יחד עם זאת, בימים אלה רווחה התחושה שפסקי דין רבים וחומרים חשובים אחרים היו מוחזקים במגירותיהם של קומץ עורכי דין ולא היו נגישים לכלל ציבור עורכי הדין. הרעיון היה לגרום לכך שהחומרים החשובים, בהם תקדימים מנחים, דוגמאות ליישום הלכות במצבים עובדתיים מיוחדים, החלטות בתחום המעצרים שלא תמיד התפרסמו, וכתיבה משפטית חשובה, יהפכו לנגישים לכלל ציבור עורכי הדין תוך פרקי זמן קצרים. ירחון המתמחה בתחום מקצועי מוגדר הנו חשוב במיוחד לאנשים שפועלים במקצוע בשני מצבים שונים. האחד - כאשר לא מתפרסמים חומרים רבים. השני - כאשר כמות החומרים המתפרסמים הנה כה גדולה שקשה למי שנזקק לחומרים ספציפיים לעיין במקורות תוך התמקדות בחומרים החשובים. ירחון הסניגור מילא וממלא תפקיד חשוב בשיפור הנגישות בשני המובנים, הן על ידי הבאת חומרים שלא בהכרח היו מתפרסמים במקומות נגישים, והן על ידי בחירה חכמה ומכוונת של החומרים החשובים והצגתם בצורה נגישה. יש לברך על כך שהנהלת הסניגוריה ומשרד המשפטים, ביחד עם סקירה משפטית, דאגו לכך שירחון הסניגור ימשיך לצאת לאור.

מאז שהוקמה הסניגוריה הציבורית בשנת 1996 השתנה ההליך הפלילי בישראל באופן מהותי. הסניגוריה חיסלה כמעט לחלוטין את תופעת "הבלתי מיוצגים" בהליכים פליליים והעלתה באופן משמעותי את איכות הייצוג הניתן לנזקקים ובכלל במערכת הפלילית. לפני הקמת הסניגוריה הציבורית כ-50% אחוז מהנאשמים הבוגרים וכ-90% מהנאשמים הקטינים לא היו מיוצגים. כמו כן, כ-90% מהעצורים בחקירות משטרתיות לא היו מיוצגים. היום כמעט כל הנאשמים מיוצגים, כולל נוער, וכל העצורים בחקירות משטרתיות מיוצגים בבתי המשפט בהארכות מעצרים.[2] במקביל, הסניגוריה פעלה באמצעים רבים להעלאת איכות הייצוג, והתוצאות חיוביות וניכרות. שינויים אלה השפיעו רבות על טיב ההליך הפלילי. התחזקה ההגנה על זכויות נאשמים ועצורים, החלוקה הפנימית של משאבי ההליך הפלילי נעשתה שוויונית יותר, ירד הסיכון להרשעת שווא, וההליכים בבית המשפט נעשו יעילים יותר.

בערך באותה תקופה שבה הוקמה הסניגוריה, באמצע שנות התשעים, החל במערכת בתי המשפט תהליך אחר בעל השפעה משמעותית ביותר על עיצובו של ההליך הפלילי: הפעלת לחצים להאצת הדיון המשפטי בבתי המשפט.

המהלכים החשובים להגברת מהירות ההליך הפלילי ננקטו על ידי הנהלת בתי המשפט כאשר פרופ׳ אהרן ברק היה נשיא בית המשפט העליון. הנשיא ברק שם דגש מיוחד על המהירות שבה שופטים ממלאים את תפקידם. הודעותיה הרשמיות של הנהלת בתי המשפט לשופטים בכל הערכאות המשפטיות, שלפיהן יש להגביר את מהירות הטיפול בתיקים פליליים, הפכו מיידית לממריצות אך גם לשנויות במחלוקת.[3] הנהלת בית המשפט ביקשה משופטים לעמוד בלוח זמנים מבוקר, ולהוכיח את ביצועיהם המהירים בנתונים תקופתיים אשר יועברו לעיונו של מנהל בתי המשפט דאז, השופט דן ארבל. ואכן, הנהלת בתי המשפט הודיעה לשופטים שהנתונים שייאספו מאולמות בתי המשפט ידווחו לקברניטי המערכת: כמה תיקים השופטים הצליחו לסיים בפרקי זמן נמדדים, כמה זמן לקח להם להעביר את התיקים מהשלבים הראשונים של ההליך עד סופו, וכמה זמן לקח להם לכתוב פסקי דין. בתקופה זו שופטים החלו להבין כי קידומם במשרות שיפוט יושפע באופן ניכר מיכולתם לזרז הליכים, לקצר תורים ולנהל את מכלול תיקיהם במגבלות זמן. למסר זה הייתה השפעה מהותית מאוד על הנעשה בבתי משפט.

יש לומר באופן ברור, כי בנקודת הזמן שבה החלו הלחצים המוגברים על שופטים למהר בטיפולם בתיקים פליליים, אכן היו בעיות קשות של סחבת ושל פיגורים בטיפול בתיקים פליליים (ולא רק בהם) בכל בתי המשפט. לכן היה צורך ברור להביא לשינויים באופן התנהלותם של תיקים פליליים. אף שחלק ניכר מהפיגורים נבע מאיחורים חמורים בחקירת תלונות במשטרה ובהגשת כתבי אישום על ידי יחידות תביעה, גם השופטים לא היו מסוגלים לטפל במכסת

---

1 הסניגור הציבורי הארצי הראשון והעורך הראשי המייסד של הסניגור. ברצוני להודות לרענן גלעדי אשר השקיע רבות בהבאת רשימה זו לפרסום, ולהערות החשובות אשר קיבלתי גם מיואב ספיר, ענת הורוויץ, אלקנה לייסט ודנה וייס.

2 לסקירת מגמות אלו ראה הסניגוריה הציבורית - דוח פעילות 2010-2011 (מאי 2012).

3 נחשפתי בעצמי במילוי תפקידי בסניגוריה הציבורית לדיווחי שופטים על שינוי המדיניות ועל אודות לחצים שהופעלו לזרז את ההליכים. ראה לדוגמה מאותה התקופה את התיאור הבא, שהתייחס לנושא בשנת 1997: "מאז נכנס אהרון ברק לתפקיד נשיא ביהמ"ש העליון, ניכר ניסיון לצמצם את הסחבת במתן פסקי הדין. ואולם, כל הצעדים שהנהיג ברק, מכוונים כלפי הצדדים: זמן קצר לטיעונים, לחצים להגיע לפשרה, העברה לפישור ועוד. טרם ראינו צעד כלשהו מצד השופטים: קיצור פסקי הדין, ויתור על עבודות צדדיות אחרות או תוספת של שופטים - ולוא גם במינוי זמני - על מנת להקל על עינוי הדין"; איתמר לוין, **גלובס** (25.8.1997): http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=139040

תיקיהם במהירות מספקת. בשנות התשעים, לעיתים הוגשו כתבי האישום לבתי המשפט שלוש עד חמש שנים לאחר שהוגשה התלונה למשטרה. בבתי המשפט לעיתים עברו שלוש שנים נוספות מהגשת כתב האישום עד שניתן פסק דין. מצב זה גרם לכך שבתיקים רבים העונשים הופחתו בשל עינוי הדין שנגרם לנאשמים, ההליך עצמו איבד חלק מכוח ההרתעה, והציבור והנאשמים (אף שנאשמים רבים יצאו "נשכרים" מהסחבת בשל ההקלה בענישתם) חשו שהמערכת מקרטעת. המסקנה הבלתי נמנעת הייתה שיש צורך דחוף בזירוז ההליכים, והכתובת הראשונה להשגת השינוי הייתה השופטים.

השפעת הלחץ על השופטים על ההליך הפלילי

החל בתקופת כהונתו של הנשיא ברק, וביתר שאת היום, הדרישה ל"קיצור משך השפיטה" הפכה לנושא הנידון ישירות בין השופטים לבין פרקליטים וסניגורים תוך כדי הכנות למשפטים, לעיתים היא מלווה במתיחות בין עורכי הדין לבין השופטים, וזאת בכל השלבים בהליך הפלילי. שופטים פועלים לקצר את משך הזמן הניתן לסניגורים ללמוד את חומר החקירה בטרם יתקיים דיון בבית המשפט למתן תשובה לכתב האישום; את משך הזמן הניתן לתובעים ולסניגורים להכין את עדיהם וחקירותיהם לקראת תחילת הוכחות; את משך הזמן הניתן לעצם חקירת העדים; את משך הזמן הניתן להצגת טענות משפטיות; את משך הזמן הניתן להכנת סיכומים; ואת מספר העמודים שהצדדים יכולים להגיש להם בסיכומים בסוף המשפט ובטיעונים משפטיים אחרים. בכל שלבי ההליך הפלילי המגמה היא ששופטים מבקשים לקצר בזמנים ובעמודים.

כחלק מתופעה זו נוצרו לחצים כבדים על עורכי דין להופיע בבית המשפט ב"דיבור מואץ", כך שמי שמדבר מהר ובעוצמה רבה זוכה ליתר זמן וקשב שיפוטי. תוך כדי טיעוניהם, סניגורים ופרקליטים מרבים לבקש "עוד משפט אחד", כאשר ממול שופטים מאיצים בהם למהר ולסיים. עורך דין שיכול להתפרץ ולדבר מהר זוכה בזמן שיפוטי, אף אם הוא זוכה גם לביקורת על התנהגותו המתפרצת. ההתפרצויות נמשכות בתחושת "אין ברירה", ושופטים ממשיכים למתוח ביקורת על עורכי הדין. נראה שהפרקליטים והסניגורים סבורים שהשופטים לא באמת מצפים שעורכי הדין יפסיקו להתפרץ. הריטואל הסיבובי של התפרצות וביקורת נמשך.

גם בשנים האחרונות הדרישה להגברת קיצור משך ההליך הפלילי מותירה את חותמה על כל אולמות בתי המשפט בהם נשמעים תיקים פליליים.[4] המטרה העיקרית בהגברת הלחץ למהר בטיפול בתיקים פליליים היא לקצר את משך הזמן העובר מפתיחת תיק פלילי בבית המשפט ועד לסיומו במתן הכרעת דין וגזר דין. קיצור זה אמור לאפשר לשופטים לטפל ביותר תיקים בפחות זמן. כאמור, בשנים האחרונות אי אפשר שלא להרגיש שהשופטים עסוקים מאוד ב"מהירות ההליך" ופועלים בנחישות להגברתה.[5]

התוצאה היא שהיום נראה, שמשך הזמן השיפוטי המושקע בכל תיק פלילי אכן התקצר. אין זה כלל ברור אם קיצור משך הזמן המושקע בתיק על ידי השופטים הביא גם לקיצור משך הזמן הכולל העובר מהגשת התיקים לבית המשפט ועד לסיומם. מכל מקום, הקיצור במשך הזמן השיפוטי המושקע בכל תיק מעורר שאלות קשות וחשובות בנוגע לאיכות ההליך הפלילי, אמינותו ומראיתו החיצונית. על חלק משאלות אלו אעמוד להלן.

לתופעת הלחצים למהר יש השפעות רבות על הליך הפלילי, חלקן בהחלט נחוצות וחיוביות, חלקן שליליות. אני מבקש להתייחס כאן להשפעות העולות משתי התפתחויות בהליך הפלילי: צמיחת מוסד ימי ההקראות, והתעצמות מעמד השופטים בהליכי הוכחות.

ימי ההקראות

כאשר הורחבה זכות הייצוג החל מהקמת הסניגוריה הציבורית, מערכת המשפט הפלילי עמדה בפני פוטנציאל של "הכבדה נוספת" על הזמן השיפוטי המוגבל, כתוצאה מפעילות של סניגורים בהגשת בקשות והשמעת טיעונים כדי להגן באופן ראוי על לקוחותיהם. על מנת להתמודד עם הציפייה להכבדה על המערכת, השופט דן ארבל, כאמור מנהל בתי המשפט דאז, בתיאום עם הנשיא ברק, עמד על כך שייוסד הליך מהיר חדש לשמיעת תיקים פליליים המכונה "ימי הקראות". הכוונה היא לימים שבהם מתבצעת במרוכז הקראת כתבי אישום לנאשמים רבים, בניסיון להביא לסגירת תיקים רבים מתוכם בהסכמה בין הצדדים. מכאן נולד הרעיון של "שופט מוקד", אשר בידיו הופקדו סמכויות חדשות שחרגו באופן ברור מהסמכויות שניתנו לשופטים באותה העת בחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982.

שני היבטים עיקריים מאפיינים את ימי ההקראות. הראשון הוא ריבוי התיקים הנמסרים לטיפולו של שופט ביום דיונים אחד. השני הוא הפרוצדורות הננקטות כדי להביא לסיום התיקים מהר ככל האפשר. הסמכויות המיוחדות לניהול מזורז ניתנו כדי ששופטי מוקד יפעלו כמעין מגשרים בתיקים הפליליים המובאים בפניהם, במטרה לסיים את התיקים בהסדרי טיעון מקלים או בדרך מוסכמת אחרת. בראשית הדרך ימי ההקראות הופעלו על ידי הנהלת בתי המשפט ללא חקיקה. מאוחר יותר תוקן חוק סדר הדין הפלילי והוסף סעיף 143א לחוק ("דיון

---

4 שאלת המדיניות הראויה להביא לקיצור משך הזמן הנדרש לטפל בתיקים פליליים מעסיקה את מנהלי המערכת מזוויות שונות. אחת השאלות היא כיצד למנוע דחיות של דיונים אשר נקבעו מראש. לאחרונה פרסמה מחלקת המחקר של הרשות השופטת מחקר אמפירי בנושא דחיות דיונים: קרן וינשל-מרגל ויפעת טרבולוס, "דחיות דיונים במערכת המשפט", **אתר מחלקת המחקר של הרשות השופטת** (ספטמבר 2013): http://elyon1.court.gov.il/heb/Research%20Division/doc/Research7.pdf

במחקר זה המחברות מנסחות את הגורמים לדחיות הדיונים ומציעות דרכים לצמצם את תופעת הדחיות.

5 בזמן האחרון נשיא בית המשפט העליון השופט אשר גרוניס מכין נהלים מיוחדים לייעל ולזרז את דיני ההוכחות. הדיונים עליהם מתקיימים בשיתוף גורמים שונים, בהם הסניגוריה הציבורית. ראה טיוטת הנוהל לניהול דיוני הוכחות פליליים "מיום ליום", שהוכנה על ידי הנשיא גרוניס בתיאום עם שרת המשפטים ציפי לבני, "שמיעה רצופה של תיקים פליליים" (29.8.2013): http://go.ynet.co.il/pic/news/ZZ/2.pdf

וראה עוד: "דוח הועדה לבחינת דרכי ייעול ההליכים המשפטיים - בראשות כבוד השופטת רות רונן" (יוני 2008): http://elyon1.court.gov.il/heb/veadot/vaadat_ronen.pdf

6 חוק סדר הדין הפלילי (תיקון מס' 48), התשס"ו-2006.

מקדמי").[6] בימי הקראות השופטים רשאים לעיין בתיקי הראיות של הנאשמים ורשאים להציע מתחם עונשי אשר יהווה בסיס להסדר טיעון. בבסיס ההליך הנדון מונחת ההנחה שהתביעה המשטרתית תעניק לנאשם הטבה מסוימת בחומרת העונש שיוטל עליו אם יודה באשמה בהליך מקוצר. ההליך מותנה בכך שהנאשם מיוצג,[7] ורבים מהנאשמים בו פוגשים בפעם הראשונה את סניגוריהם (כאשר מדובר בסניגורים ציבוריים) בבית המשפט ביום הדיון הראשון. חלק מהתיקים אכן מסתיימים בדיון הראשון. משך הזמן המוקדש לשמיעת התיק הנו קצר. בהליך זה מסתיימים עשרות רבות של תיקים כל יום. כיום אחוז גדול מכלל התיקים הפליליים בבתי משפט השלום מטופלים בימי הקראות בפני שופט מוקד.

בהשוואה לאופן שבו תיקים פליליים מסוגים דומים טופלו טרם ייסוד ימי ההקראות, השיטה של ימי ההקראות בפני שופט מוקד שיפרה באופן ניכר את ההגנה על זכויותיהם של נאשמים. לפני ייסוד ימי ההקראות רוב הנאשמים בתיקים שאינם תיקי פשע חמור לא היו מיוצגים, והשופטים נאלצו לנסות לנהל את התיק במצב שבו נאשמים לא ידעו מה לעשות כדי לסייע לעצמם. עיוותי ההליך היו קשים ורבים. היום ההליך הפלילי בפני שופט המוקד הנו מהיר יותר, אך גם הוגן יותר, וזאת עקב מתן ייצוג משפטי לכל הנאשמים בהליך זה. מבחינה זו הייתה אפוא השפעה חיובית לדרישת המערכת לקיצור משך ההליך השיפוטי.

אולם הגברת מהירות השפיטה בימי ההקראות אינה רק תופעה חיובית אשר הביאה לשיפור בהגנה על זכויות הנאשמים. המהירות הגבוהה שבה מתנהל ההליך בפני שופט המוקד גורמת נזקים לרעיון "ההליך הפלילי הראוי".[8] נזקים אלה שונים מהנזקים שנגרמו לפני כן, בעידן של היעדר הייצוג. מחקר של השופט ד"ר עמי קובו שהתבצע בבתי משפט השלום הראה באופן ברור, כי רבים מהנאשמים המופיעים בדיונים של ימי ההקראות בפני שופט מוקד אינם מבינים מה קורה בהליך, אינם מבינים על מה ויתרה התביעה, אינם מבינים בדיוק במה הודו ומדוע הודו.[9] יוער כי השופט קובו מצא ממצאים דומים גם אצל נאשמים בדיוני הקראות רגילים (שאף הם מתנהלים לעיתים קרובות במהירות), בבתי משפט שבהם שיטת שופט המוקד טרם הוחלה. ריבוי התיקים בימי ההקראות יצר מסגרת שבה הזמן המוקצה לכל תיק בהכרח התקצר. רבים מהנאשמים הנשפטים בימי הקראות מתרשמים באופן שלילי מתחושת "הסרט הנע" שנוצר בימים אלה בחלק מאולמות המשפטים.[10]

אחת מהפגיעות במהות הדיון המשפטי, הנובעת מזירוז הדיון, היא בהגבלת משך הזמן שבו השופטים יוצרים קשר עין עם הנאשמים, מפנים את דיבורם אל הנאשמים, שואלים שאלות ומעבירים אל הנאשמים מסרים ישירים, כגון בעת מתן הכרעות דין ובעת מתן גזרי דין. קשר העין והדיבור הישיר בין שופט לבין נאשם מהווים רגעים בעלי משמעות מיוחדת בהליך. אלה הרגעים בהם הנאשם מפנים לליבו את תהליך השפיטה. בהיעדר נתונים מחקריים איני יכול לומר כי רגעים אלה היו ארוכים יותר לפני ימי ההקראות. מה שכן ניתן לומר הוא כי הרגעים של קשר ישיר בין שופטים לנאשמים הם קצרים היום, וכי הלחץ המופעל על השופטים לזרז את ההליך הפלילי אינו מאפשר הארכת הרגעים הממוקדים הללו, בהם השופט יוצר קשר ישיר עם הנאשם.[11]

רבים מעורכי הדין המופיעים בימי ההקראות אינם יכולים להשתחרר מהתחושה כי יש בהליך זה פגיעה בצורת המשפט, עד כדי יצירת תמונה עגומה של אופיו ואיכותו של הדיון המשפטי.[12] הפגיעה היא בוודאי צורנית, אך לא ניתן לומר בעת הזאת, בהיעדר מחקר מעמיק, אם ימי ההקראות פוגעים גם בתוצאה של המשפט הפלילי. הקשר בין הצורה לבין המהות אינו מובן מאליו במקרה זה.[13] ברוב המקרים ישנו ייצוג נאות, וכאשר מדובר בסניגורים ציבוריים, הייצוג מפוקח היטב על ידי אנשי הצוות הפנימי של הסניגוריה הציבורית. מצב זה נותן יסוד טוב להניח שתוצאות המשפטים בימי ההקראות בפני שופט המוקד הנן טובות מבחינת המטרות של מניעת הרשעות שווא ומניעת עונשים בלתי מידתיים. יחד עם זאת, הן אוכלוסיית הנאשמים והן הציבור חשים שההליך אינו מובן להם ואינו נראה מכובד דיו.

בפן אחר של הנושא, יש לומר באופן חד משמעי שצורת הדיון בימי ההקראות פוגעת בכבוד המקצוע. מסקנה זו נכונה באופן מיוחד ביחס לסניגורים פרטיים, שמטפלים בדרך כלל בתיק בודד ביום ההקראות ולא בתיקים רבים כמו הסניגורים הציבוריים. נוכח העובדה שמוזמנים באופן שגרתי עשרות נאשמים לכל יום דיונים, עורכי דין נאלצים להתמודד - לפעמים בצורה משפילה למדי - על המקום בתור להשמיע ולהישמע. הם ממתינים ומבזבזים שעות רבות. הסדרי הטיעון הנסגרים במקום, טעונים על פי רוב משא ומתן עם הממונה על התובעים המופיעים מול השופט. כך, למשל, באחד מבתי המשפט שבו נכחתי הממונה יושבת בחדרון בפרוזדור בית המשפט ולידו משתרך תור ארוך להיפגש עמה. סניגורים רבים מתהלכים סביב

---

7 ראה סעיף 143א(ב)(2) לחוק סדר הדין הפלילי.

8 הנושא נבדק על ידי ועדה של שופטי בית משפט השלום במחוז המרכז, והממצאים מצביעים על בעיות משמעותיות בניהול ראוי של ימי הקראות. ראה דין וחשבון שהוגש לנשיאת בתי משפט השלום במחוז המרכז, השופטת דפנה בלטמן-קדראי, "דו"ח הוועדה לבחינת תהליכי ניהול ההליך השיפוטי הפלילי במחוז מרכז (שיטת המוקד הפלילי)" (25.1.2011). יו"ר הוועדה הייתה השופטת נירה דסקין.

9 עמי קובו, **נאשמים בלתי-עקביים בבית המשפט - מודים באשמה וטוענים לחפותם** (2009).

10 השופט יורם דנציגר ביקר באופן נוקב את הנוהל שלפיו נאשמים רבים פוגשים את סניגוריהם לראשונה בבית המשפט ומתקבלות לעיתים החלטות משמעותיות על ניהול התיק בו במקום. ראה רע"פ 2292/08 **שי אמסלם נ' מדינת ישראל**, שדן בבקשה לחזרה מהודאה. השופט דנציגר כותב: "כאשר מדובר במי שאינו מיוצג בעת הגיעו ליום הדיון המקדמי, מקבל הנאשם ייעוץ מסגור שאותו לא פגש אלא מספר דקות קודם לכן במסדרון בית המשפט, כאשר לכאורה נבצר מהסגור - נוכח אופיו ואופן התנהלותו של 'יום המוקד' - להתעמק בחומר הראיות. בנסיבות אלה, מתקשה אני להבין כיצד ניתן לצפות מאותו נאשם לקבל החלטה מושכלת לוותר על ניהול הליך משפטי בעניינו. האם בנסיבות כאלה ניתן לדבר על נאשם שהבין את 'מלוא משמעותו של ההליך המקדמי ואת תוצאותיו'? לדעתי, יש להשיב בשלילה על שאלה זו".

11 דוגמה לכך היא שהשופטים אינם מרבים לבקש מנאשמים באופן ישיר לתת את תגובותיהם לסעיפי האישום, אלא פונים לשם כך אל עורכי הדין המייצגים אותם. ואכן סעיף 152(א) לחוק סדר הדין הפלילי מאפשר פנייה לעורך הדין במקום לנאשם ("תגובת הנאשם יכול שתיעשה על ידי סניגורו"). להשוואה, בנקודה זו סדר הדין הפלילי במערכת הפדראלית והמדינתית בארצות הברית מחייב שהשופטים יפנו ישירות אל הנאשמים, שיסבירו להם את הטעון הסבר, ושהנאשמים יתנו לשופטים במישרין את תגובותיהם לאישום במילים שלהם. ראה את Rule 11 של ה-United States Federal Rules of Criminal Procedure :

החדרון הפתוח בהכנה לעוט על הכיסא לאחר שסניגור אחר מסיים את פגישתו הקצרה. בבתי משפט אחרים אף אין חדרון, ותהליך המשא ומתן מתקיים בפרוזדור, היכן שהצדדים אינם יכולים למצוא מידה סבירה של פרטיות.

אין לבוא בטענה כנגד התובעים, הסניגורים או השופטים על אופן ניהול ימי ההקראות. הם עושים כמיטב יכולתם להתמודד עם מסות התיקים והמשאבים המוגבלים הניתנים להם. השיטה שנבנתה על מנת להתמודד עם החוסר במשאבים היא זאת היוצרת את הפגיעה בכבוד המקצוע. פגיעה זו בעורכי הדין מתורגמת בהכרח לצורת ייצוג שלא הייתה מוכרת בעבר.

הגברת הלחצים "למהר" היא כאמור סימן היכר של השינויים העוברים על ההליך הפלילי היום. ימי ההקראות הם אחת מהדוגמאות הרבות לתוצאת הלחץ הגובר למהירות.

התעצמות מעמד השופטים בהליכי הוכחות

בשנים האחרונות חל שינוי גדול באופן שבו שופטים מנהלים תיקי הוכחות. התופעה הכללית היא ריכוזיות הולכת וגוברת של הכוח המוביל את הדיון המשפטי בידי השופטים, ושינוי מעמדם של פרקליטים וסניגורים בהליך. שינויים אלה קשורים קשר הדוק ללחצים להגברת מהירות ההליך.

כדוגמה בלבד, אני מבקש להראות כיצד שופטים גרמו לשינויים בדיני הראיות הנוהגים על מנת להתמודד עם הלחצים לקצר את הזמן המושקע בדיוני הוכחות.

כידוע, בעשורים האחרונים נתן בית המשפט העליון שורה של פסקי דין מנחים בתחום דיני הראיות, בהם נקבע כי בנושאים מסוימים הקשורים לעדות מפי השמועה לא יונהגו יותר מבחני קבילות אלא מבחני מהימנות ומשקל. בית המשפט העליון לא ביטל את מבחני הקבילות ביחס לעדות מפי השמועה, אך הוא פעל כדי לצמצם את היקפם.[14]

אם בית המשפט העליון התכוון לפתוח את ההליך הפלילי באופן יחסי ומידתי רק לחלק מהעדויות מפי השמועה, זה לא מה שקרה בערכאות הדיוניות. בשנים האחרונות חלה מהפכה של ממש באופן שבו ראיות נבחנות בנוגע לשאלת הקבילות, הרבה מעבר למה שנקבע בפסיקת בית המשפט העליון. בבתי משפט השלום ובבתי המשפט המחוזיים, בהם מתנהלים דיוני הוכחות, מבחני הקבילות בכל הנוגע לעדות מפי השמועה הלכה למעשה בוטלו על ידי השופטים הדנים בתיקים, או כמעט בוטלו. ההתרשמות היא ששופטים רבים בערכאות הדיוניות אינם רוצים כלל לדון בשאלת קבילותם של מסמכים ועדויות, כאשר מועלית הטענה שמדובר בעדות מפי השמועה.

כך, במו ידיהם השופטים בערכאות הדיוניות מבטלים את מבחן הקבילות בהליך הפלילי, שפעם היה במשפט הישראלי מחסום לקבילותה של עדות מפי השמועה. היום מחסום הקבילות מופעל (אף זאת לעיתים רחוקות בלבד) כמעט אך ורק כאשר נטענות טענות המופנות נגד האופן שבו הרשות אספה את הראיה, דהיינו, כאשר מדובר בטענה השייכת לסוגיית הראיות שהושגו באמצעים בלתי חוקיים (אי מתן ייעוץ משפטי, חיפוש בלתי חוקי, האזנת סתר אסורה, פגיעה בפרטיות וכו'). יש כאן היפוך מפתיע. בעוד שבעבר כמעט שלא היו מחסומי קבילות כנגד ראיות שהושגו שלא כדין בישראל, בשנים האחרונות התפתחו כללים אלה,[15] ואילו כללים הפוסלים עדות מפי השמועה נעלמו או הצטמקו להיות גורם שולי בניהול המשפט הפלילי. לדוגמה, הרפורמה בדיני הראיות אשר הביאה בשנת 1995 לחקיקת התיקון המכשיר את קבילותם של מסמכים שנוצרו במהלך העסקים הרגיל,[16] כבר אינה כה רלבנטית, מפני ששופטים רבים אינם עומדים על מילוי תנאי התיקון על מנת לקבל מסמכים.

השופטים בערכאות הדיוניות, לא המחוקק ולא בית המשפט העליון, יצרו את האמרה השגורה היום "הכל קביל". לא דיני ראיות עלי ספר אלא דיני הראיות הנהוגים בפועל על ידי השופטים, אלה דיני הראיות של ההליך הפלילי בכל הנוגע לעדות מפי השמועה.

אף שהדבר אינו נראה מובן מאליו, שינוי זה בדיני הראיות הנוהגים קשור קשר הדוק גם ללחץ המופעל להגברת מהירות הטיפול בתיקים, ולא רק לשינוי ההלכות בבית המשפט העליון. בשנים האחרונות ירד באופן חד מספר ההתנגדויות לקבילותן של ראיות. לעיתים עצם ההתנגדות מתקבלת במעין מבט תמוה, ומושמעות אמרות מפי השופטים כי הסניגור או הפרקליט מבזבזים את זמנו היקר של בית המשפט. כתגובה ללחצים המופעלים עליהם, שופטים רבים פעלו באינטנסיביות לרסן התנגדויות מסוג זה והקטינו באופן משמעותי את המוטיבציה להשמעתן. החל מהתקופה בשנות התשעים שבה שופטי הערכאות הדיוניות מצאו עצמם תחת לחצים להגביר את מהירות שפיטתם, הם החלו באופן מכוון לכרסם בכללי הפסלות של עדות מפי השמועה, מעל ומעבר לכרסום שנמצא בפסיקה של בית המשפט העליון. השופטים לחצו על הפרקליטים והסניגורים לוותר על התנגדויות, או דחו את מתן ההחלטות בנוגע לקבילות לסוף המשפט, שאז קרוב לוודאי שאלת הקבילות נדחקה הצידה. ברי שככל שדיני הקבילות מודחקים לשוליים, ניתן לסיים את התיק הפלילי מוקדם יותר. נוצר אם כן תהליך חזק של הזנה הדדית. קברניטי המערכת דרשו את הגברת מהירות הטיפול בתיקים; ובין יתר פעולות הייעול שננקטו על ידי השופטים בעקבות זאת, היה צמצום במספר ובמשך

"(1) Advising and Questioning the Defendant. Before the court accepts a plea of guilty or nolo contendere, the defendant may be placed under oath, and the court must address the defendant personally in open court [emphasis added]. During this address, the court must inform the defendant of, and determine that the defendant understands, the following: ..."

12 ראה למשל דרור ארד-אילון, "אם תודה - תיוצג", **עורך הדין** 34 (2002): http://www.global-report.com/drorarad/a

13 השווה לדברי השופטת פרוקצ'יה בעניין **אמסלם** הנ"ל, בפיסקה 27 לחוות דעתה.

14 לסקירת המגמה של מעבר מקבילות למשקל ראה למשל: מנחם מאוטנר, ירידת הפורמליזם ועליית הערכים במשפט הישראלי, 54-56 (1993); אליהו הרנון, "ארבעים שנה לסדר הדין ודיני הראיות במשפטים פליליים", **משפטים** יט 703, 714, 716 (1990).

15 כידוע, שינוי זה החל בקביעת כלל פסילה חדש הנוגע להפרת זכויות נאשמים בחקירות פליליות, בע"פ 5121/98 **טור' רפאל יששכרוב נ' התובע הצבאי הראשי**, פ"ד סא(1) 461 (2006).

הדיונים בפניהם בנושאים של קבילות.
תהליך זה הכריח שופטים רבים לאמץ לעצמם יותר כוחות הנחיה והתערבות במשפט הפלילי, אשר בשיטה האדוורסארית מנוהל בעיקרו על ידי הצדדים. הגברת ההשפעה של השופט על ניהול המשפט הפלילי היא תוצאת לוואי. בניהול הוכחות במשפט הפלילי, כמו גם בתחומי משפט אחרים, מדובר בתהליך של שינוי תפיסה, מכללי פרוצדורה כתובים לשיקול דעת שיפוטי. הנחת בתי המשפט היא ששינוי זה, ככל שהוא נוגע לדיני הקבילות, אינו פוגע באמינות השפיטה ואיכותה, מפני שהשופטים מפעילים שיקול דעת נבון. בפסיקה התקבע כלל יסוד שלפיו שופטים מבינים היטב כיצד לווסת את משקלן של ראיות שמהימנותן מוטלת בספק, גם אם הם נחשפים אליהן לאורך זמן כתוצאה מהכללתן במקבץ הראיות הקבילות. התפתחות זו נתנה גושפנקא חשובה לרעיון ששיקול הדעת השיפוטי יכול להחליף כללי פרוצדורה כתובים.
משינויים אלה, אשר ריכזו יתר כוח בידי השופטים בהליך הפלילי בישראל, הדרך הייתה קצרה למצב שבו השופטים לוקחים לעצמם את החלק העיקרי בחקירת העדים, או מבצעים את החקירות הנקודתיות החשובות של עדים. שינוי זה, שגם הוא מורגש היטב בשנים האחרונות, נובע אף הוא מרצונם של השופטים לייעל, ובכך גם הוא תגובה ללחץ המופעל עליהם להיות מהירים יותר. התעצמות מקומו של השופט בהליך משנה את תפקידם של עורכי הדין המייצגים את הצדדים. אף שהשופטים פועלים מתוך הצורך לחסוך זמן, הם גם פועלים בשינויים אלה מתוך אמון רב בחיוניותם של השינויים. על ידי ריכוז ההנחיה בידיהם והגברת חקירת עדים על ידם, הנחתם היא שהם מגיעים מהר יותר ל"נקודות האמיתיות" השנויות במחלוקת במשפט הפלילי, ומוצאים את התשובות הטובות והאמינות ביותר לשאלות שהם צריכים להכריע בהן, תוך הפחתת התלות בעורכי הדין.[17] בהיעדר מחקר אמפירי בעניין זה, לא ברור אם הנחה זו של השופטים נכונה, ואם מחירה של שיטה זו אינו גבוה מתועלתה.

מסקנות

כאשר גובר הלחץ על השופטים לסיים תיקים תוך פרקי זמן מתקצרים, נוצרות תופעות רבות הקשורות קשר הדוק לצורך לזרז את הטיפול בתיקים. לתהליך זה ישנה השפעה מעצבת על ההליך הפלילי.
בימי ההקראות בפני שופט המוקד יש לכך השפעה צורנית בולטת שלילית. השפעה זו פוגעת באופן משמעותי באמינותו ובמעמדו של ההליך הפלילי בעיני עורכי דין, בעיני נאשמים ובעיני הציבור. בשל סיבה זו קיים צורך ברור ודחוף לפעול לשינוי שיטת שופט המוקד, אך לא לביטולה. אחרים כבר המליצו על שינוי,[18] אך טרם נעשו צעדים מספיקים לתיקון. יש להבדיל בין ביקורת זאת לבין טענה שלפיה התוצאות המעשיות של הקראות המתנהלות בפני שופט מוקד אינן טובות. גם כאן קשה להעריך ללא ממצאי מחקר את ההשפעה של זירוז ההליכים בימי ההקראות על מהותו של ההליך מבחינת ערכי היסוד שלו: תוצאות אמינות (הגעה לחקר האמת ומניעת הרשעות שווא), שמירה על כבוד האדם בחקירות משטרתיות, שוויון בהליך, עונשים מידתיים וכיו"ב.
תופעה אחרת הקשורה ללחץ לזרז הליכים מצויה בהתעצמות מעמד השופט בניהול דיוני ההוכחות, הבאה לידי ביטוי בנקיטת גישה אקטיביסטית יותר בהובלת הנעשה בדיונים ובצמצום מרחב הפעולה של עורכי הדין. כפי שהצגתי ברשימה, ניתן לראות תופעה זו, בין היתר, בהחלשת דיני הקבילות של עדות מפי השמועה, אשר מייתרת דיונים רבים בהתנגדויות לקבילות ראיות, וכן בהגברת מעורבותם של שופטים בחקירת עדים. לתהליך זה ישנן השפעות צורניות על אופן קביעת ממצאים עובדתיים, אך גם כאן ההשפעות המהותיות, על אמינותם של ממצאים עובדתיים, אינן ברורות. ישנו ניסיון רלוונטי רב באירופה, בשיטות משפט המרכזות יותר סמכויות בידי שופטים והמצמצמות את תפקידם של עורכי הדין בחקירת עדים. בישראל יש צורך ללמוד מהניסיון בשיטות אלו, המבוססות על שופטים מקצועיים.
סדר הדין הפלילי של ישראל התבסס על שיטת המשפט האנגלית, אך כידוע שם סדר הדין הפלילי הושתת בעיקר על משפט המתנהל בפני חבר מושבעים. על כן, למעשה סדר הדין הפלילי בישראל, ובמיוחד דיני הראיות, לא הותאמו באופן שיטתי לכך ששיטת המשפט הפלילי בישראל מתבססת על שופטים מקצועיים. על רקע זה כבר לפני שנים רבות הייתה צריכה להיות רפורמה רוחבית בדיני הראיות החקוקים בישראל, אך הדבר לא נעשה.
דנתי כאן בחלק מהתוצאות של הלחץ על השופטים להגברת מהירות עבודתם. ישנן תוצאות רבות נוספות של לחץ זה, המעצבות באופן איטי אך ברור את אופיו המתחדש של ההליך הפלילי שלנו.

---

16 סעיף 35 לפקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971. ראה פקודת הראיות (תיקון מס' 11), התשנ"ה-1995.
17 לעמדה התומכת בהנחה זו גם ללא קשר לייעול ההליך, ראה: מרדכי קרמניצר, "התאמת ההליך הפלילי למטרה של גילוי האמת, או האם לא הגיעה העת לסיים את עונת המשחקים", **משפטים** יז 475 (1998).
18 במיוחד ועדת הבדיקה בראשות השופטת דסקין - ראה הערה 8 לעיל.